

Språk och interaktion: en orientering

JAN LINDSTRÖM

Språk och interaktion förutsätter varandra. Språket finns för att människor ska kunna komma i kontakt med varandra. Barnet lär sig språket genom att umgås med föräldrarna, vi knyter och upprätthåller sociala relationer, informerar och ger instruktioner med hjälp av språket. Speciellt i talet är det interaktiva ett inneboende drag. Kommunikationen sker i en ständig, simultan växelverkan med en annan part. Resultatet blir en dialog där två eller fler aktörer tar turer, gör bidrag till samtalet, lyssnar på andras bidrag och utformar sina egna utifrån dessa. Så uppstår kedjor av handlingar som utlöser varandra, bygger på varandra och påverkar varandra.

Interaktion innebär också ett samspel där deltagarna å ena sidan ger utrymme åt varandra men där de också handlar tillsammans i samma utrymme. När vi pratar i telefon blir vi snart nervösa om vi inte hör några kommentarer från samtalspartnern; det är svårt att hålla en berättelse vid liv om inte den andre bekräftar sin förståelse och sitt intresse. Samtalet kan i själva verket bli mycket mer givande om andra deltagare kommer in och kommenterar, till exempel kompletterar en berättelse med gemensamma minnesbilder.

Vi anpassar också det vi säger enligt vår partner, hans eller hennes kunskaper, sociala roll och relation till oss. Språkets strukturer finns för att vi ska kunna nå våra skiftande sociala mål i interaktionen, ge form åt våra handlingar och bli förstådda. På så sätt är språket en dokumentation av sociala praktiker, miljöer och kulturer och vad som varit relevant att uttrycka i dem.

Interaktionens organisation

Språklig interaktion sker under en del organiserande principer som samtalsanalysen varit ägnad att blottlägga och beskriva. Den grundläggande principen går ut på att interaktion innebär **turtagning**. Snarare än att tala i munnen på varandra

får talarna turvis göra sina bidrag till samtalet. Talarturerna går över från en deltagare till en annan och talarordningen följer en viss systematik. Den som blir tilltalad eller tillfrågad något väntas svara, men turen kan också tas av den första hugade talaren om ingen nästa talare tydligt ”valts ut”. Det är också möjligt att låta turen gå förbi och på detta sätt ge ett utvidgat utrymme åt en talare (Sacks m.fl. 1974, Norrby 2004).

Talarnas bidrag, som uttrycks i turer, resulterar i en **sekvensstruktur**. Det som sägs i en tur ska orienteras mot i den påföljande turen: om A hälsar B ska B svara på hälsningen, om A talar om att hon fått en studieplats ska B inte i nästa tur tala om vädret. Sekvenser av turer utgörs alltså av koherenta kedjor av handlingar som är bundna till och föranledda av varandra.

Turtagningen bidrar till att det på ett naturligt sätt uppstår interaktionellt sammanhängande sekvenser, som vi kan se i följande samtalsutdrag. Detta är ett telefonsamtal där N (Nyman) ringer hem till en viss Pelle för att höra om denne kan döma en fotbollsmatch. Pelle är dock inte hemma utan på sin sons (Styrbjörns) husbygge; samtalet tas i stället emot av Pelles fru Rut (R).¹

- 01 ((ringsignaler))
 02 R: **ett >åtta åtta tre fyra<?**
 03 N: ja hejsan, Ny:man, har ru: Pelle hemma?
 04 R: **nej du, (0.2) >han ä oppe på bygge än så länge, han har'nte**
 05 **kommi hem,<**
 06 (0.6)
 07 N: på bygg[e?
 08 R: [ja:: >Styrbjörn håller på å bygger vettu< så han ä där uppe
 09 (å) håller på å hjälper till,<
 10 N: jaha:: [på dā vis[et,
 11 R: [ja: [.hja
 12 å ikväll: skulle han: (.) döma fotboll >hörde ja<;

Det första sekventiella turparet utgörs av ringsignalen på rad 1 – en typ av lystringspraktik – och Ruts svar som består av återgivningen av telefonnumret. Förstaledet till ett andra sekventiellt par består av Nymans hälsning och självpresentation samt frågan om Pelle är hemma på rad 3; detta bemöts i andraled av

¹ Samtalet ingår i en korpus av privata telefonsamtal, samlade av Anna Lindström (se Lindström 1994). Specialtecknen som används i transkriptionen förklaras i en transkriptionsnyckel i slutet av denna volym.

Ruts svar på rad 4. Man kan också säga att dessa fyra turer utgör telefonsamtalets inledningssekvens där vissa sekventiellt typiska handlingar äger rum, såsom svar på ringsignalen, utbyte av hälsningar, talarpresentationer och -identifikationer. Inledningssekvensen följs sedan av behandlingen av själva ärendet (om Pelle kan döma en fotbollsmatch), som dock i detta samtal närmast består av en utredning av hindren att behandla ärendet (Pelles frånvaro).

En speciell aspekt på sekvensstrukturen är att inte bara vissa typer av bidrag, som t.ex. svar på frågor, är socialt väntade utan också vissa kvaliteter hos bidraget. Om någon ber om en tjänst är det mindre problematiskt att leverera den än att vägra leverera den; om man får en invit är det enklare att acceptera den än att avböja den. Att det generellt sett är enklare att ge än neka tillgång till något är en återspeglning av den sociala **preferensstruktur** som gäller i interaktionen. Vi blir dock ibland tvungna att neka tillgång till tjänster och då ge socialt icke-prefererade svar. Det intressanta är att detta vanligen syns i utformningen av ett sådant svar: det tenderar att inledas med olika fördröjningar, småord, garderingar och förklaringar, medan ett prefererat svar vanligen är kort och produceras utan fördröjning (Pomerantz 1984).

Samtalet om att döma fotboll fortsätter i utdraget nedan. Ruts svar på Nymans fråga på rad 18 kan vara en orientering mot preferensstrukturen. Hon kan inte svara i sin mans räkning och på så sätt är hon tvungen att neka tillgång till det som Nyman efterfrågar. Den fördröjande inledningen med partikeln *ha* ('jaha') och det tilltalande *du* i inledningen av svaret, såsom också den vädjande, explanativa partikeln *sörre* ('ser du') i slutet, är tecken på att svaret inte var alldeles enkelt i den här sekventiella positionen.

- 15 N: jaha [ja hade tänkt å h_öra om han hade:=
 16 R: [a
 17 N: =(.) möjlighet å döma (.) på fr_eda ja_↓
 18 R: **ha du de vet ja'nte** [sörre,
 19 N: [ne d_e: känner du'nte till_↓=
 20 R: =ne:j
 21 N: he:
 22 R: >så d_e får du no höra av dej igen_↓<
 23 N: ja får gö_ra så då=
 24 R: =ja:=
 25 N: =bra
 26 R: >mm<
 27 N: >tack [sa du ha,< hej,
 28 R: [hej_↓

Också Ruts förslag att Nyman hör av sig senare (rad 22) kan tolkas mot bakgrunden av preferensstrukturen: även om hon inte kan leverera det som den andra parten är ute efter kan hon erbjuda något slags konstruktiv utväg ur situationen. Samtidigt är förstås Ruts konkluderande drag, inlett med konjunktionen *så*, ett initiativ till att leda samtalet till ett slut. Konklusionen följs också av en avslutningssekvens med korta, stereotypa utformade turer som består av evalueringar (*bra*), fatiska kvitteringar (*ja får göra så då*), tack och avskedsfraser.

En av de viktigaste organiserande tillgångarna vid interaktion som sker i realtid består i **reparation**. Genom reparation åtgärdar deltagarna problem som uppstår vid den språkliga produktionen, mottagandet och förståelsen. Termen reparation introducerades i samtalsforskningen därför att det inte behöver vara fråga om egentliga (språkliga) fel och deras korrigerings, utan snarast gäller det att återställa grunderna för talarnas intersubjektiva förståelse som kan ha råkat i fara av många olika orsaker (Schegloff m.fl. 1977, Schegloff 1979).

Reparation är en interaktiv resurs: det förekommer i en kommunikation som äger rum här och nu, och i en situation där deltagarna har möjlighet att vända sig till varandra och kontrollera den gemensamma förståelsen. En reparation bildar typiskt en egen sekvens som inleds av en problemkälla, initiativet till att åtgärda problemet och själva reparationen av problemet. I telefonsamtalet mellan Rut och Nyman finns en sådan sekvens:

- 03 N: ja hejsan, Ny:man, har ru: Pelle hemma?
 04 R: nej du, (0.2) >han ä oppe på bygge än så länge, han har'nte kommi
 05 hem,<
 06 (0.6)
 07 N: på bygg[e?
 08 R: [ja:: >Styrbjörn håller på å bygger vettu, så han ä där uppe
 09 (å) håller på å hjälper till,<
 10 N: jaha:: på dä viset,

På rad 4 förklarar Rut varför Pelle inte är anträffbar, dvs. han är ”på bygge”. Det här visar sig vara sådan information som Nyman inte haft tillgång till, och hans tur på rad 7, upprepningen av problemkällan ”på bygge”, utgör ett initiativ till reparation. För att talarnas intersubjektiva förståelse ska kunna återställas behöver Rut då förklara vilket bygge det handlar om. Följaktligen utför Rut en sådan reparation på raderna 8–9. Nymans kvittering på rad 10 inleds med insikts-

markören *jaha* och avrundar reparationssekvensen genom att bekräfta dess framgångsrika utfall.

Interaktiva och språkliga praktiker

Eftersom språket är det centrala instrumentet för social interaktion står det klart att mönstren i interaktionen också är språkvetenskapligt intressanta. Turtagning, sekvensstruktur, preferensstruktur och reparation är företeelser som blir manifesta i den språkliga representationen: den interaktionella praktiken korrelerar med en språklig praktik. Sådana korrelationer undersöks speciellt inom den *interaktionella lingvistik* som opererar i gränssnittet mellan samtalsanalys och språkvetenskap. I den här förgreningen av språkvetenskap är det väsentligt att med empiriska metoder studera språkliga strukturer i riktiga kontexter där språk används. De lingvistiska strukturerna framstår då som resultat av återkommande interaktiva praktiker men också som resurser med vilka talarna kan nå olika resultat i interaktionen (Selting & Couper-Kuhlen 2001, Steensig 2001, Lindström 2006).

I detta perspektiv är det relevant att påminna sig om att talarens tur har en viss omfattning som bestäms av den språkliga formuleringen av det som talaren vill uttrycka. Den språkliga, grammatiska strukturen hos det turbildande yttrandet kan i det avseendet ha ett orienterbart värde vid turtagning. Olika satstyper – t.ex. frågande och påstående – har karakteristiska inledare, frågande pronomen eller andra led. När en satsinledare produceras aktiveras förväntningar om ett visst interaktionellt och strukturellt förlopp; deltagarna blir uppmärksamma på vart handlingen är på väg och den som tagit ordet får rätt att producera en tur där handlingen ges en verbal form.

I samtalet mellan Rut och Nyman ger deltagarna utrymme åt varandra när de kan identifiera inledningen av en strukturell och pragmatisk enhet. Nedan får Nyman uttrycka sin undring när han igenkännbart utannonserat den (*ja hade tänkt å höra*), medan Rut tystnar efter att ha producerat en överlappande responssignal som kvitterar Nymans *jaha* i början av utdraget:

- 15 N: jaha [**ja hade tänkt å höra** om han hade:=
 16 R: [**a**
 17 N: **=(.) möjlighet å döma (.) på freda ja**
 18 R: ha du de vet ja'nte sörre,

Först när handlingen verkar vara slutförd, så att den är tolkningsbar i sitt sammanhang, går turen till Rut som då kommenterar handlingen (rad 18).

Det som är tolkningsbart och meningsfullt har samtidigt vanligen en grammatisk form som signalerar fullbordan, t.ex. en sats som har de strukturellt nödvändiga satsdelarna på plats. Att det är fråga om ett sådant genuint samspel mellan handling och grammatik kan ses på hur Nymans bidrag ovan behandlas. Undringen han producerar innehåller två mindre prosodiska avbrott – i transkriptionen markerade med mikropaustecken ”(.)”: *ja hade tänkt å höra om han hade: (.) möjlighet å döma (.) på freda ja*. Det första avbrottet inträffar på ett ställe där varken handlingen eller satsen har kvaliteter av fullbordan: i och med att verbet *hade* vid det här laget saknar ett grammatiskt nödvändigt objekt är det också pragmatiskt oklart vad personen som omtalas ”hade”. Turen och handlingen är då knappast kompletta på denna punkt och inget turbyte är relevant.

Nästa avbrott förekommer på ett ställe där en fullbordad sats kunde anses föreligga: *om han hade möjlighet å döma*. Det som följer är nämligen en grammatiskt sett optionell adverbial bestämning: *på freda*. Pragmatiskt sett föreligger dock ingen turbytesplats efter infinitiven *å döma*, eftersom syftningen på vilken aspekt av ”dömande” som gäller är oklar – Rut nämner ju tidigare att hon vet att Pelle ska döma en match ”i kväll” i alla fall. Så den tidsmässiga informationen *på freda* behövs i pragmatiska om än inte i strikt syntaktiska termer. Observera dock att satsen når en *ny* grammatisk fullbordan i och med den adverbiala bestämningen *på freda*. Handlingens och satsens fullbordan hänger sålunda ihop med varandra, men sammanfallet sker inte på alla sådana ställen där enbart grammatisk fullbordan kunde anses föreligga.

Till dessa resonemang kan tilläggas att delar av yttranden som verkar både grammatiskt och semantiskt perifera kan hamna i skymundan i interaktionen. Sådana perifera element kan till exempel vara diskursmarkörer som ger en pragmatisk tilläggscontext åt handlingen som uttrycks i turen (t.ex. tilltal, motivering, gardering). Eftersom dessa element inte projiceras genom en grammatisk regel eller ur en strikt informativ synvinkel kan en tidig talstart, dvs. en turövertagande handling, överlappa en diskursmarkör när den följer ett yttrande som i övrigt ver-

kar kommunikativt fullvärdigt i sin sekventiella omgivning. En sådan överlappande turstart har vi i turväxlingen nedan, där den finala markören *sörre* 'ser du' i Ruts tur överlappas av de inledande orden i Nymans inträdande tur (*ne de:*).

- 18 R: ha du de vet ja'nte [sörre,
 19 N: [ne de: känner du'nte till_i=
 20 R: =ne:j

Detta var några exempel på hur språkbrukarnas interaktionella *performans* går in i deras lingvistiska *kompetens*. Språkbruket organiseras kring kännedomen om de språkliga konstruktionernas projektiva kraft. **Projektionen** består i att talarna kan förutse kommande förlopp i yttranden, deras omfång och innehåll allteftersom produktionen av yttrandet framskrider. När ett led av en viss typ produceras är det väntat att det följs av ett annat led av en typ som ofta konstrueras med det ena leDET; t.ex. en preposition (*på*) kombineras vanligen med en nominalfras (*bygget*). Till projiceringen hör också att en viss typ av helhet kan förväntas gestalta sig genom kombinationen av två eller flera led, t.ex. prepositionsfrasen *på bygget* i och med kombinationen av en preposition och dess rektion. Förmågan att som talare inleda grammatiska och pragmatiska projektioner och att som lyssnare identifiera möjliga projektioner och deras tänkbara gestaltningar är som synes väsentliga för bemästrandet av turtagningen och därmed själva interaktionen.

Gestaltning av konstruktioner och yttranden

Det finns ingen viss typ av konstruktion som utgör ett välformat yttrande och därmed en relevant handling, tur. Det viktiga är däremot att yttrandet bildar en *gestalt*, en syntaktiskt acceptabel och fullbordad konstruktion (för termen, se Auer 1996). Av grammatiska konstruktioner är syntaktiska fraser och satser i hög grad orienterbara enheter för talare och lyssnare i och med att dessa har projicerbara gestaltningar, t.ex. huvudord + bestämning, subjekt + predikat.

Konstruktioner kunde kanske jämföras med melodier, som byggs upp av på ett visst sätt arrangerade toner. En igenkännbar melodi har en fix tonal struktur, varav en helhet som är mer än de ingående tonerna uppstår. När man känner till melodins "syntax" kan man förutse hur den fortsätter och nynna till den även om man slutade spela melodin. På ett någorlunda motsvarande sätt kan man säga att

språkbrukarna känner igen vissa mönster för arrangemang av ord, dvs. konstruktioner. En konstruktion projicerar konventionellt tänkbara fortsättningar, och språkbrukarna kan sålunda också fylla i konstruktioner som av någon anledning kan bli avbrutna i ett samtal.

Ett exempel på en ifyllnad av en konstruktion ges i följande utdrag, där den satsformade enheten *trots att de e tjugo grader kallt ibland utomhus* inte utgör en gestalt utan att man kompletterar den med ett syntaktiskt överordnat konsekvensled. Satsen *så vill vi ha varmt inne*, som erbjuds av talaren B, är en syntaktiskt och pragmatiskt rimlig komplettering av A:s yttrande, vilket också bekräftas av A:s lätt modifierade upprepning av ifyllnaden *så vill vi ha tjugo varmt inomhus*.²

- 01 A: fö att vi har vi har vant oss vid att tiexempel att här i norr så brukar
 02 vi .h trots att de e tjugo grader kallt ibland utomhus,
 03 B: **så vill vi ha varmt inne**=
 04 A: =så vill vi ha tjugo varmt inom[hus
 05 B: [de e no: sant ja

Det är i första hand på talarens ansvar att producera konstruktioner och därmed möjligen fullbordade syntaktiska projektioner och turer. När en projektion av en konstruktion inletts väntar sig de andra deltagarna att talaren slutför det projicerade. Ofullständigt gestaltade konstruktioner förekommer tillfälligt i samtalsspråk då en paus eller reparation uppstår i produktionen. Sådana ställen är inte idealiska för ett talarbyte, men kan leda till slutförande av den projicerade gestaltningen av en annan part som ovan (Bockgård 2004).

Gestaltningen kan också ske i etapper där först en konstruktion och handling blir färdiga och byggs ut vidare med ett led som inte ingått i den ursprungliga projektionen. Ett sådant exempel kan hämtas från den tidigare diskuterade dialogen mellan Rut och Nyman, närmare bestämt är det fråga om de två längre yttranden som Rut producerar nedan.

- 15 N: jaha [ja hade tänkt å höra om han hade:=
 16 R: [a
 17 N: =(.) möjlighet å döma (.) på freda ja,
 18 R: **ha du de vet ja'nte** [sörre,
 19 N: [ne de: känner du'nte till,
 20 R: =ne:j

² Detta utdrag härstammar från en dyad, ett tvåpartssamtal, som sänts ut i Radio Extrem, YLE.

- 21 N: he;
 22 R: >så de får du no höra av dej igen<
 23 N: ja får göra så då=

Det första yttrandet *ha du de vet ja'nte sörre* är en fullgod gestalt och handling i sin sekventiella omgivning. Här skulle det kanske gälla att Nyman själv formulerar konsekvenserna, att han får återkomma senare med sitt ärende. När han inte gör det formulerar Rut en konklusiv handling som hon genom den inledande konjunktionen *så* relaterar tillbaka till hennes tidigare tur. Genom denna praktik gestaltas en större helhet där den senare konstruktionsdelen kan anses vara beroende av existensen av den föregående: *de vet ja'nte – så de får du no höra av dej igen*. Utbyggnad och ifyllnad av konstruktioner och handlingar är således besläktade företeelser som manifesterar talarnas orientering mot produktionen av konstruktionshelheter.

Fullföljda gestaltningar av konstruktioner, och därmed potentiella yttrande- och turslut, signaleras mera sällan övertydligt med något som skulle säga 'nu är jag klar, nu har jag talat till punkt'. I själva verket föregriper mottagarna ofta det absoluta slutet och introducerar en talstart i överlapp med något sista element i ett ännu pågående yttrande, såsom diskuterats ovan. Deltagarna förlitar sig alltså på varandras kompetens om i viss mån abstrakta regelbundenheter i yttrandenas gestaltning.

Samtidigt som konstruktioner har abstrakta, kontextöverskridande egenskaper, är varje enskild gestaltning också en konkret, kontextbunden språkhändelse. Den konkreta gestaltningen är relativ till de pragmatiska villkor som språkbrukaren kan identifiera i det unika sekventiella sammanhanget. Således blir talarbyte inte relevant vid varje grammatiskt möjlig gestaltgräns i en sats, utan ett meningsfullt yttrande bör också nå en viss pragmatiskt rimlig gräns tills det kan anses vara ett relevant bidrag till samtalet och sålunda möjligen slutfört. Sekventiella beroenderelationer avgör också möjligheterna att minimera gestaltningen av en konstruktion. Enkla frasformade yttranden är ofta anpassade till ett föregående yttrande och det språk- och innehållsmaterial det supplerar. Den i och för sig kompletta prepositionsfrasen *på bygget* är inte en meningsfull dialogisk gestaltning i vilket sammanhang som helst, men frasen är en fullgod gestalt *som reaktion* på en oklar punkt i Ruts redogörelse *han är uppe på bygget*; i en annan kontext skulle prepositionsfrasen fungera bra som svar på en fråga, t.ex. *var är han?*

Lexikalt upprepade realisationer av en viss konstruktion leder med tiden till att konstruktionens schematiska, abstrakta karaktär minskar och dess lexikala, specifika karaktär ökar. Med detta avses på olika sätt ”idiomatiska” konstruktioner som till en del är lexikalt fixerade och till en annan del variabla. Som ett exempel på sådana *konstruktionsformat* kunde vi ta den interrogativa satstypen *hur är det med X*? Här representerar X det variabla ledet som utgörs av en nominal bestämning till prepositionen *med*:

– Hur är det med {*sömnen/ att anstränga sig/ om jag går ut i kväll*}?

Ändstationen i denna utveckling är ett helt lexikaliserat uttryck, t.ex. *Hur står det till?*, som snarare är något som hör till språkets lexikon än något som i talögonblicket *konstrueras* utifrån ett generellt mönster. Exempel av detta slag vittnar om att det pågår en ständig dragkamp mellan vad som är syntagmatiskt (kombination av led) och paradigmiskt (val av led) specifikt respektive schematiskt i gestaltningen av de konstruktioner som uttrycker våra språkhandlingar.

Språklig variation och interaktion

Frågeställningarna inom forskningsområdet språk och interaktion har hittills i huvudsak rört sig om det mångfasetterade sambandet mellan sociala praktiker och språkliga strukturer. Man har å ena sidan undersökt hur en viss praktik, t.ex. reparation, utförs i det sekventiella växelspelet och vilka olika språkliga uttrycksformer praktiken i fråga tar. Å andra sidan har man kartlagt användningen av vissa enskilda språkliga former, t.ex. en diskursmarkör, och de olika sekventiella omgivningar och uppgifter som den ifrågavarande språkliga formen har. Frågor förknippade med språklig variation har i interaktionsstudier behandlats i mindre grad. Sådana frågor är emellertid mycket väsentliga eftersom studier i språk och interaktion oftast utgår från det talade språket som präglas av olika grader av regional och social variation. Variationen kan också inbegripa olika talargrupper som har olika kommunikativa förutsättningar samt olika språkliga kulturer. Artiklarna i denna volym tar fasta just på dessa aspekter av språk och interaktion.

Pekka Saaristo tar upp en *responsiv* konstruktion som verkar vara karakteristisk för svenskan i Helsingfors. Med en responsiv konstruktion avses en uttrycksresurs som konventionellt utnyttjas i en dialogisk responsposition och vars

grammatiska utformning visar att den är beroende av tidigare yttranden (Linell 2003). Den fjärde turen i följande turväxling ger ett exempel på den helsingforsiska konstruktionen:

- 01 E: jå men du for dit å titta på kompisarna
02 U: jå men ja hitta int dom heller
03 E: de e hårt
04 U: de e

Den minimerade grammatiska formen visar att konstruktionen *de e* är beroende av ett föregående yttrande. Man kan tänka sig att den föregående turen på rad 3 supplerar en utelämnad verbfrasbestämning: *de e (hårt)*. Det som gör konstruktionen speciell är att en liknande interaktionell praktik kodas helst på ett annat sätt i andra, antagligen större, delar av det svenska språkområdet. I stället för utelämnning av en verbfrasbestämning torde pronominalisering av den förekomma: *de(t) e de(t)*. Denna aspekt på språklig variation, som omfattar flera formella varianter av den exemplifierade responsiva konstruktionen, föranleder en rik teoretisk diskussion i Saaristos artikel.

Som ovan konstaterats hör *reparation* till de centrala organiserande praktikerna i samtal, det är en resurs med vilken intersubjektiviteten kan återställas när den tillfälligt varit hotad vid produktion eller tolkning av ett bidrag. I Sofie Henricsons artikel ges en orientering om diverse undertyper och sekventiella realisationer av reparationer. Eftersom studien bygger på ett svenskt samtal inspelat i Kotka, en i praktiken helfinsk stad i finska Kymmenedalen, öppnar sig här frågor som gäller regional färgning och språkkontakt. Den speciella språksituationen på en svensk språkö kan ge sig till känna vid den språkliga utformningen av reparationspraktiker. Som studien visar involverar många av praktikerna finska inslag åtminstone i form av kodväxling.

Camilla Wide tar ett interaktionellt perspektiv på en språklig företeelse som traditionellt mest hört till dialektologins domän, variationen i paradigmet för definitiva demonstrativa pronomen i östnyländskt talspråk. I denna varietet förekommer en komplex växling mellan enkla bestämda former av substantiv (t.ex. *tiidn*) och med demonstrativa pronomen utbyggda former (t.ex. *den tiidn*). Problemet gäller här beskrivningen av vad som styr valet mellan de olika definitiva formerna. I artikeln erbjuds en i interaktionen förankrad förklaringsmodell som utgår från talarnas och de omtalade referenternas relationer i en diskurskontext:

t.ex. vad som presenteras som mindre känt, mera känt, självklart, fokuserat eller beaktansvärt. De olika referenspraktikerna korrelerar med formerna i det demonstrativa paradigmet. Det existerar med andra ord funktionella kontraster mellan de olika demonstrativa uttrycken och dessa kontraster tjänar interaktionella, diskursiva mål bl.a. i narrativer.

Ett tvärspråkligt perspektiv på interaktionella praktiker och deras språkliga utformning tas i Þórunn Blöndals bidrag. Här undersöks den isländska konjunktionen *eða* 'eller' i användningar där den uppträder som en final markör i yttranden, typiskt i sådana som fungerar som polära frågor: *ertu svolítið illa við þetta eða?* 'är du lite rädd för det eller'. Motsvarande användningar av en disjunktiv konjunktion är dokumenterade också i en rad andra språk, bl.a. svenska, engelska, finska och japanska, och en gemensam funktionell nämnare tycks vara frågarens orientering mot preferensstrukturen. Med finalt *eða* lämnar talaren en alternativ väg öppen för den andra parten, dvs. möjlighet att producera ett svar som går emot förväntningarna som är inbäddade i frågan. Trots en del besläktade funktioner tycks *eða* ha en något annorlunda funktionell profil än svenskans *eller* (jfr Lindström 1999). Bland annat förekommer den finala konjunktionen i följdfrågor där talaren är ute efter en specificering av något som aktualiserats tidigare i en sekvens. Finalt *eða* påträffas dessutom i andra handlingar än frågor och har då en generell responssökande funktion.

Språkstörningar är ett relativt outforskat område i interaktionellt orienterade språkstudier; och omvänt, forskning i språkstörningar har mer sällan tagit interaktionen i förgrunden. Camilla Lindholm tar fasta på denna lucka när hon utreder interaktionen i samtal med personer som lider av demenssjukdom, speciellt i syfte att identifiera det som skiljer dessa samtal från samtal som förs mellan friska talare. Utmaningen är att göra reda för hur patienternas nedsatta språkliga (och övriga kognitiva) förmåga ger sig till känna i deras sätt att lösa interaktionella uppgifter och vilka strategier som står till buds i interaktionen. I uppsatsen presenteras några exempel på kommunikativa problem och hantering av dessa samt förs en metodisk diskussion kring frågeställningarna i undersökningen.

Man kan säga att studierna i den här volymen bidrar till att utvidga den metodiska och ämnesmässiga omfattningen för interaktionell lingvistik. Forskaren kan till exempel utgå från en praktik i interaktionen och undersöka dess språkliga uttrycksformer i olika språkliga varieteter, t.ex. i en standardvarietet och en "avvikande" varietet. En sådan utgångspunkt finns i Henricsons och Lindholms

studier. Ett annat alternativ är att utgå från en språklig uttrycksform och undersöka till vilken interaktionell användning den kommer i en varietet, och hur eventuellt både formen och användningen korrelerar med eller avviker från en standard eller en annan varietet. Sådana utgångspunkter finner man i Blöndals, Saaristos och Wides studier.

Sammanfattning

Ett samordnat studium av interaktionens och språkets strukturer är ett ungt men snabbt växande forskningsområde (se t.ex. Anward & Nordberg 2005, Engdahl & Londen 2007). Det har samlat ihop forskare med bakgrund i samtalsanalys, tal- och kommunikationsvetenskaper, grammatik och sociolingvistik. Alltså handlar det om ett tvärvetenskapligt område, och speciellt inom lingvistikens förenas här flera subdiscipliner. Den gemensamma utgångspunkten finns i ett utpräglat empiriskt tillvägagångssätt vid analys av språkliga och interaktionella praktiker där analysen grundar sig på den metodik som utarbetats inom samtalsanalys. I den språkvetenskapliga förgreningen som ofta kallas för interaktionell lingvistik vill man på en empirisk grund också utveckla teorier om språk och språkbruk, t.ex. i en dialoggrammatisk och samtalsgrammatisk tappning (Linell 2005, Lindström 2008). Det konkreta kan ge upphov till mer abstrakta representationer av språket, samtidigt som det konkreta representerar det abstrakta.

När vi studerar språk i en interaktiv inramning blir det aktuellt att beakta följande grundläggande frågeställningar:

1. Bruket av språkliga resurser (grammatik). Vilka språkliga strukturer och delar av grammatiken används i en interaktiv inramning, dvs. vilka grammatiska val gör en sådan inramning relevanta (och vilka mindre relevanta)?
2. Konventionalisering av språkliga resurser (grammatikalisering). Finns det aspekter på språkstruktur och grammatik som är specialiserade för en interaktiv inramning (men frånvarande eller sällsynta i icke-interaktiva kontexter)?
3. Praktisering av språkliga resurser (produktion). I en interaktiv inramning där produktionen dessutom sker i realtid kan många tillfälligheter spela in och inverka på produktionen. Ger den sekventiella positionen sig till känna i den språkliga utformningen (i fråga om t.ex. initiativ och

respons)? Hur hanteras eventuella interna och externa störningar vid produktion och mottagande (exempelvis genom reparation)?

4. Social praktisering (problemlösning). Hurdana språkliga resurser kallar bestämda interaktionella praktiker på? Vilka uppgifter behöver lösas i en sekvens eller aktivitet (t.ex. vid en kundbetjäningsdisk) och vilka språkliga resurser rekryteras vid lösning av uppgifterna?

Som artiklarna i denna volym visar kan vi ytterligare lägga till en övergripande dimension som gäller variationen mellan språk, språkliga varieteter och grupper av språkbrukare. Denna dimension kan således aktualiseras i samband med varje delfråga som presenterats ovan.

Litteratur

- Anward, Jan & Nordberg, Bengt (red.) (2005). *Samtal och grammatik. Studier i svenskt samtalspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Auer, Peter (1996). The pre-front field in spoken German and its relevance as a grammaticalization position. *Pragmatics* 6:3, s. 295–322.
- Bockgård, Gustav (2004). *Syntax som social resurs. En studie av samkonstruktionssekvensers form och funktion i svenska samtal*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 64.) Uppsala.
- Engdahl, Elisabet & Londen, Anne-Marie (red.) (2007). *Interaktion och kontext. Nio studier av svenska samtal*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindström, Anna (1994). Identification and recognition in Swedish telephone conversation openings. *Language in Society* 23, s. 231–252.
- Lindström, Anna (1999). *Language as social action. Grammar, prosody, and interaction in Swedish conversation*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 46.) Uppsala.
- Lindström, Jan (2006). Interactional linguistics. I Verschueren, Jef & Östman, Jan-Ola (red.). *Handbook of Pragmatics* (2006 Installment, 1–9). Amsterdam: Benjamins.
- Lindström, Jan (2008). *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm: Norstedts.
- Linell, Per (2003). Responsiva konstruktioner i samtalsspråkets grammatik. *Folkmålsstudier* 42, s. 11–39.
- Linell, Per (2005). En dialogisk grammatik? I Anward, Jan & Nordberg, Bengt (red.). *Samtal och grammatik*. s. 231–328.
- Norrby, Catrin (2004). *Samtalsanalys. Så gör vi när vi pratar med varandra*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Pomerantz, Anita (1984). Agreeing and disagreeing with assessments. I Atkinson, J. Maxwell & Heritage, John (red.). *Structures of social action. Studies in conversation analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. s. 57–101.

-
- Sacks, Harvey, Schegloff, Emanuel A. & Jefferson, Gail (1974). A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50, s. 696–735.
- Schegloff, Emanuel A. (1979). The relevance of repair for syntax-for-conversation. I Givon, Talmy (red.). *Syntax and semantics 12. Discourse and syntax*. New York: Academic Press. s. 261–288.
- Schegloff, Emanuel A., Jefferson, Gail & Sacks, Harvey (1977). The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. *Language* 53, s. 361–382.
- Selting, Margret & Couper-Kuhlen, Elisabet (2001). *Studies in Interactional linguistics*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins.
- Steensig, Jakob (2001). *Sprog i virkeligheden. Bidrag til en interaktionel lingvistik*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.